

A népi műveltség apostola

ORTUTAY GYULA ÚJ KÖNYVEI

Egymás után két könyve jelent meg Ortutay Gyulának, mindkettő gyűjteményes mű. Az egyik (*Hungarian folklore*, Akadémiai Kiadó, 1972) életműve javát angolul takarítja be, és teszi egy nagy hatósugarú világnyelven közkincsé; a másik zömmel újabb írásait szedi asztagba (*Fényes, tiszta árnyak*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973), bár megment a feledéstől néhány maradandó értékű ifjúkori írást is.

Az elsőhöz nem sok hozzáfűzni valónk van az örömről kívül, hogy végre az egyetemes folklorisztika első kézből kaphat tájékoztatást a magyar néprajz és népköltészeti kutatás egészéről. Mert ez a magyar tudományt és a kitűnő folkloristát egyaránt méltóan reprezentáló gyűjtemény valóban gazdag válogatást nyújt Ortutay legényegesebb és legjellegzetesebb írásából. Az előszót mintegy második előszóként követi rövid, vallomások írása *Tudomány és politika* címmel (1961), és ez híven tükrözi Ortutay sajátos egyéniségét és pályáját; a tudósna és közéleti szereplőnek kölcsönhatásos összefüggését. A gyűjtemény első része önálló tanulmányait közli a Magyar Szemle Kincsestárában 1937-ben megjelent pompás kis összefoglaló és kritikai képtől, a *Magyar népismerettől* az 1963-ban megjelent *Kelet és Nyugat között* című esszéig. (Kár, hogy nem időrendben.) A második rész három jelentős népköltési gyűjteményének magukban is megálló, önértékű bevezetőit tartalmazza: közülük főként a *Fedics Mihály mesél* tudománytörténeti szempontból a legfontosabb: ebben fogalmazza meg Ortutay a népköltészet alapvető sajátosságaként az *egyéniesség és közösség közötti különleges feszültséget, dialektikus kapcsolatot*; ezt a népi alkotás törvényeit megszabó, a szóbeliségből szükségképpen következő, a folklór alkotásait meghatározó erőt. Ebből a részből a *Székely népballadák* szintúgy pompás tömörséggel összefogott bevezetőjét nélkülözzük.

A harmadik részben a magyar néprajz és népköltészet tudomány nagy alakjainak arcképcsarnokát kapja az angol nyelvterület szaktudósa. Tessedik Sámuel, Berzeviczy Gergely, Kriza János, Erdélyi János, Ipolyi Arnold, Orbán Balázs, Katona Lajos, Hunfalvy Pál, Hunfalvy János, Herman Ottó, Kiss Lajos, Bartók Béla és Honti János munkásságával, jelentőségével ismerkedhet meg belőle a világ. Számomra fájdalmasan és érthetetlenül maradt ki innen Kálmány Lajos, akiről Ortutay 1940-ben éppen a szegedi egyetemen tartott magántanári előadásában oly jellemző képet rajzolt.

Portrékat közül a magyar nyelvű könyv egyik része is, amely a Móra Ferencnek a szegedi kegyesatyákról írott *Kedves, öreg árnyak* című cikksorozatára emlékeztető címmel is azt sugallja, hogy az egész gyűjtemény nagy elődök és nem kevésbé nagy társak emlékéit örökíti meg. S valóban: nemcsak az ilyen című fejezet, hanem kivülről meg — kettő kivételével — a többi is Ortutay pompás portréfestő művészetének eredményeit közli. Bartók Béláról három, Radnóti Miklósról tizenegy írás szól, s a *Barátok, szegedi évek* fejezet is egy-egy portré: Buday György, Reitzer András, Erdei Ferenc, Dési Huber István, Kner Imre és Sík Sándor domborműveit kovácsolja

ki nekünk Ortutay. S a tulajdonképpeni portrék: Bajcsy-Zsilinszky Endre, Szabó Pál, Veres Péter, Szekfű Gyula, Babits Mihály, Devecseri Gábor, Mark Azadovszkij, Wolfgang Steinitz, Friedrich von der Leyen, Claud Lévi-Strauss munkásságának foglalatja, egyéniségük, múló alakjuk zömmel személyes emlékekből táplálkozó megörökítése.

„Ahogy múlnak az évek, egyre több emlékeztetést kellett írnom — mondja szomorúan Kner Imréről szólván. — Emlékeztet, ami szinte a gyászbeszéd műfajába illik, hiszen majdnem mindenike egy-egy halott barát emlékét, életét, munkáját idézte.” Nagyon gyakori fordulata Ortutaynak, ebben a kötetben vagy tucatnyi változatát szedhetném szerbe, hogy úgy tér ki a bővebb tárgyalás elől: meg kell még írnom máskor, „megírása kísértő adósságom”, „hogy róla a teljesség hitelével szójak, idő kell”, s így tovább. Nem modorosság ez nála, hanem azt jelzi, gazdag életútján ő is elérkezett a ponthoz, amelyen kortársak és utódok a tudósnak és a történelmet (még ha csak a kis magyar történelmet is) csináló közéleti embernek az *önéletrírására* kíváncsiak. Az itt-ott előforduló — engem nem zavaró, sőt számomra a hitelesség bizonyítékát nyújtó — ismétlések is erre intik: ideje már nem mások portréinak alkalmából és hozzájuk idomítva, hanem az ő saját életének rendjén, önelvűen számat adni a korról, amelynek cselekvő részese volt; a kor embereiről, akikkel — pro vagy contra — együtt küzdött. Miniszterségének története, amelyből most — az iskolák államosításának évfordulója kapcsán — néhány emlékmorzst kapunk, szintűgy megérdemelné az összefüggő visszaemlékezést. Hogy ebből Veres Péter milyen pompás művet csinált, már tudniillik az ő miniszterségének történetéről, arra Ortutay is utal épp e könyvében.

Ortutaynak különben pechje van velem: időről időre úgy hozza a véletlen, hogy gyűjteményes köteteiről egy-egy szerkesztőség velem írat méltatást, s én időről időre megismétlem bírálatomat: akár a szerzőn múltot, akár a szerkesztőn vagy a kiadón, nem rejthetem véka alá (*amicus Plato, sed magis amica veritas*), hogy szívesebben látnék Ortutay sokágú munkásságából homogénabb, egyneműbb összeállítású gyűjteményeket. Ezúttal például kár volt a *Néprajzi kalandozások* és a *Művelődéspolitikai* című fejezeteket idevonni, szerencsésebb lett volna a címnek megfelelően csak az arcképeket fölvenni, a többit *egy szintén esedékes másik kötetre* hagyni. A korábbi gyűjtemények (*Művelődés és politika*, 1949; *Írók, népek, századok*, 1960; *Halhatatlan népköltészet*, 1966) jórészt szintén ilyen vegyesek, holott mennyivel ökonomikusabb volna, ha egyikük a művelődéspolitikai írásokat, másikuk a néprajzi, népköltészeti tanulmányokat, harmadikuk a tudósi és írói arcképeket fogná össze. Talán egy joggal várt „életműkiadás” meghozza majd ezt is.

Mert azt pillanatig sem akarom kétségbe vonni, hogy a művelődéspolitikai írások szervesen összetartoznak Ortutaynak, a néprajz és folklorisztika kiváló művelőjének tudósi oeuve-jével. Jóllehet nem azért lett 1947-ben — 37 évesen! — kultuszminiszter, mert a néptudomány professzora volt, hanem mert a kiscigandapárt balszárnyának volt vezető embere (s hozzá, ma már érthetetlen szempont, akkor még elengedhetetlen volt: pápista is!), a *kettő mégis mélyen összefügg*. Részint az, hogy Ortutay mint közéleti ember nem lett volna olyan, amilyen a „néprajzi kalandozások”, a szemnyitó gyűjtőutak, a népelet tanulmányozása, a népkultúrában munkáló társadalmi erők megismerése nélkül lett volna; részint pedig az, hogy amit azután Ortutay mint miniszter szorgalmazott, a népműveltség teljes ismeretéből, múltjának, jelenének és jövőjének alapos mérlegeléséből keletkezett. Jellemzőnek érzem, hogy egyik tanulmányát, mely 1962-ben Helsinkiben a Finnugor Társaságban hangzott el, az angol kötet a legjellegzetesebb néprajzi tanulmányok között adja közre; a magyar kötetben ugyanez a *Művelődéspolitikai* című részben kapott helyet. Teljes joggal mindkét helyen. Mert *Az iskolai nevelés szerepe parasztságunk kultúrájában* című értekezése egyszerre mind a kettő: a művelődéspolitikus számára tanulságos történeti-néprajzi elemzés, amely megmutatja, milyen gazdasági-társadalmi-szellemi tényezők alakították parasztságunk tudatát évszázadokon át olyanná, amilyen most, amilyen a közelmúltig volt. Summáját érdemes szó szerint idéznünk.

„Amikor mi — mondja Ortútay — az iskolai nevelés és a szájhagyományozó paraszti kultúra viszonyáról beszélünk, nincs bennünk semmi lenézés a parasztság teremtő, hagyományait őrző műveltségével szemben. Ugyanakkor nem tekintünk lelkendező romantikával sem erre a paraszti műveltségre. Tudjuk, hogy ez a paraszti kultúra mennyi szenvedés, megaláztatás közepette született. Ha csak néhány szóval is ábrázoltuk a magyar parasztság elnyomatásának korszakait, nem kétséges, hogy a népdal, a népmese, a nép megannyi alkotása már azért is érték számunkra, mert annyi szenvedés szentelte meg. Megőrizzük ezeket az alkotásokat: évezredek tanítását, fájdalmit és örömet summázzák sokszor alig néhány sorban, egy tömör közmondás robbanó erejével, egy ballada fekete pompájával, egy-egy népmese tündéri ragyogásában. De nem feledkezünk meg azokról a nehéz évszázadokról, amelyek ellenére ezek az alkotások megszülettek.”

A népéletnek ez a társadalmias, politikai szemlélete, mely mindvégig jellemzi Ortútay életművét, tette őt alkalmassá — és teszi ma is mint az országgyűlés kulturális bizottságának elnökét — a művelődéspolitikai legmagasabb szintű irányítására. Mert amit két kötete ürügyén címül fölírva róla most állítottam, hogy tudniillik ő a magyar népi műveltség apostola, az *kettős értelmű*. Tudós ismerője és lelkes ajnározója az évezredek hagyományos paraszti kultúrájának, amely időről időre eleven erővé válik közműveltségünkben, ám ugyanakkor szolgálója (egykor etimológiai értelemben is: minisztere) a modern tudományt iskolán és egyéb művelődési formákon át a néphez eljuttató demokratikus művelődéspolitikának. E kettős küldetésnek hű tükre, szép bizonyítéka új tanulmánykötete is.

PÉTER LÁSZLÓ

A Nap húga meg a pakulár

MAROS MENTI, KALOTASZEGI ÉS MEZŐSÉGI MESÉK

GYŰJTÖTTE, AZ ELŐSZÓT ÉS A JEGYZETEKET ÍRTA NAGY OLGA

Az élő magyar népmesék jeles elbeszélői között megtisztelő hely illeti meg a cigány „mesefá”-kat. Szinte vidékenként említhetnénk olyan ismert mesemondót, aki már gyermekkorában is magyar nyelven hallotta és raktározta el emlékezetében a dús képzeletre valló történeteket. Ismeretes, hogy a cigányság mindmáig jobban ápolja ezt a régi hagyományt, mint általában a magyar parasztság. Újabb bizonyíték erre az erdélyi cigány mesemondók kötete, amelyet *Nagy Olga* mesekutató folklorista adott közre.

Százötven hangszalagra vett meséből (kb. 2000 oldalnyi kéziratos szövegből) válogatott ki nyolcat (*János meg a Zöld király leánya, A kakas meséje, A sasfű meséje, A sárból gyűrt leány meg a világhíres vitéz, Erdei Samu és Erdei Zsuzsa, János és Rózsa, Villási, a táltos fiú, A Nap húga meg a pakulár* címmel), hogy a kiadásra váró nagyobb gyűjteményből egy kis előzetes olvasmány a kis és nagy olvasók kezébe kerülhessen. 1965—1972 között százöt meghaladó mesét rögzített — többek között — a kalotaszegi *Mérán*, a Maros menti *Marosvécsen* és *Maroszentkirályon*, valamint a mezőségi *Mezőbándon*. A felvételek a Társadalomtudományok Akadémiája Etnográfiai és Folklór Osztályának Archívumában a „Magnetofonalap”-ban található Kolozsvárott.

Ezúttal őt kiemelkedő mesemondó repertoárjából kapunk szemelvényeket. Az előadók név szerint: *Ádám Ferenc Tinka* (Maroszentkirály), *Boros János Hicsi* (Méra), *Csurka János* (Méra), *Dávid Gyula* (Marosvécs) és *Kapás Gyuri* (Mezőbánd).